

Timothy Snyder

Ivan Iljin, Putins fascistiske filosof

Ur *New York Review of Books*, 16 mars 2018

Historikern Timothy Snyder har visat stort intresse för den ryska politikern och filosofen Ivan Iljin (1883-1954).

Den främsta anledningen till detta är att den döde antikommunistiske Iljin, som varit bortglömd under sovjetepoken, plötsligt fick ny vår efter Sovjetunionens sammanbrott. Han blev en favoritfilosof bland nationalistiska och ofta mycket reaktionära intellektuella och politiker i Ryssland, däribland nobelpristagaren Solzjenitsyn och Putin. Den senares intresse för Iljin yttrade sig bl a i att han såg till att Iljins stoft flyttades från Zürich till Moskva och att hans samlade verk (40 volymer) gavs ut på ryska.

I sin till svenska översatta bok *Vägen till ofrihet* (2019) ägnar Snyder mycket stort utrymme åt Iljin. Kritiker menar att Snyder går för långt när han hävdar att Iljins tänkande utgör den ideologiska grundvalen för Putins regim. Det må vara hur som helst med den saken, men det är uppenbart att Iljin har varit en viktig ideologisk inspirationskälla för Putin och kretsen kring honom. Detta innebär att det både är intressant och nyttigt att titta närmare på vad han står för.

Det som återges nedan är inte hämtat från Snyders ovannämnda bok, utan en artikel som publicerades i amerikanska tidskriften *New York Review of Books*.

MF

"Faktum är att fascismen är den försonande överdriften hos patriotiskt godtycke"

Ivan Iljin, 1927

"Min bön är som ett svärd. Och mitt svärd är som en bön"

Ivan Iljin, 1927

"Politik är konsten att identifiera och neutralisera fienden"

Ivan Iljin, 1948

Ivan Iljin gav ett metafysiskt och moraliskt rättfärdigande av politisk totalitarism, vilket han utformade i en praktisk skiss till en fasciststat. Idag är hans idéer tillbaka och hyllas av Vladimir Putin.

Ryssen tittade Satan i ögonen, placerade Gud på psykoanalytikerns soffa och förstod att hans nation kunde återlösa världen. I begynnelsen var Ordet, rent och fullkomnat, och Ordet var Gud. Men sedan gjorde Gud ett ungdomligt misstag. Han skapade världen för att fullborda sig, men i stället solkade han ner sig och dold sig i skarp. Guds synd, inte Adams, var den ursprungliga, att släppa lös det ofullkomliga. När folk en gång kommit till världen omfattade de fakta och upplevde känslor som inte gick att sammanfatta med vad Gud haft i tankarna. Varje enskild tanke eller lidelse fördjupade Satans grepp om världen.

Och därigenom förstod ryssen, en filosof, historien som vanära. Inget som hänt sedan skapelsen hade någon betydelse. Världen var ett meningslöst virrvarr av fragment. Ju mer människor försökte förstå den, desto mer syndfull blev den. Den moderna tiden, med sin pluralism och sitt civilsamhälle, fördjupad bristerna med världen och höll Gud i exil. Guds enda hopp var att en rättfärdig nation skulle följa en Ledare fullt ut och därmed börja laga

världen, som sedan skulle kunna återlösa det gudomliga. Då den enande principen med Ordet var det enda goda i universum var alla medel som kunde medföra dess återkomst helgade.

Så kom denne ryske filosof, vars namn var Ivan Iljin, att föreställa sig en rysk kristen fascism. Han var född 1883 och strax före den ryska revolutionen 1917 hade han avslutat en avhandling om Guds jordiska misslyckande. Den sovjetmakt han förkastade skulle utvisa honom från hemlandet 1922, varpå han ställde sig bakom Benito Mussolinis ideologi och 1925 fullbordade han en apologi för politiskt våld. I exilen i Tyskland och Schweiz talade han på 1920- och 1930-talet till vitryska landsflyktiga som lämnat Ryssland efter inbördeskriget och på 1940- och 1950-talet till de ryssar som i framtiden skulle få uppleva slutet för sovjetmakten.

Iljin, en outtröttlig skribent, framställde cirka tjugo böcker på ryska och ytterligare tjugo på tyska. En del av hans verk har en osammanhängande eller banal prägel och det är lätt att hitta oklarheter och motsägelser. Något som dock är konsekvent under åren är hans metafysiska och moraliska rättfärdigande av politisk totalitarism, som han uttryckte i en skiss till en fascistisk stat. Ett nyckelbegrepp var "rätt" eller "rättsmedvetande" (*pravosoznanije*). För den unge Iljin, åren tiden före revolutionen, innebar lagen förhoppningen att ryssarna skulle bli en del av en universell medvetenhet, som skulle göra det möjligt för ryssarna att skapa en modern stat. För den mogna, kontrarevolutionäre, Iljin gav en särskild medvetenhet ("hjärta" eller "själ", inte "sinne") ryssarna möjlighet att uppleva de godtyckliga anspråken hos makt i egenskap av rätt. Även om han dog bortglömd 1954 skulle Iljins arbeten återupptäckas efter Sovjetunionens sammanbrott 1991 och vägleder idag de män som styr Ryssland.

Ryska federationen i början av tjugoförsta århundradet är ett nytt land, bildat 1991 från det territorium som utgjordes av Ryska republiken i Sovjetunionen. Den är mindre än det gamla Ryska imperiet och tidsmässigt avskuret från det av sju mellanliggande decennier av sovjetisk historia. Ändå liknar dagens Ryska federation det Ryska imperiet från Iljins ungdom i ett avgörande avseende: dess styrelseform bygger inte på lag och rätt. Den bana Iljins förståelse av rätten undergick, från förhoppningsfull universalism till godtycklig nationalism, har åtföljts i den diskurs man kunnat iaktta bland ryska politiker, inklusive Vladimir Putin. Då Iljin hittade sätt att framställa misslyckandet för lag och rätt som en rysk dygd använder sig ryska kleptokrater av hans idé för att utmåla ekonomiska klyftor som exempel på nationell oskuld. På senare tid har Vladimir Putin också använt några av Iljins mer specifika idéer om geopolitik i sina försök att översätta uppgiften för rysk politik från att genomföra reformer på hemmaplan till att exportera dygderna utomlands. Genom att omvandla internationell politik till en diskussion om "andliga hot" har Iljins verk lärt den ryska eliten att framställa Ukraina, Europa och USA som existentiella hot mot Ryssland.

* * *

Ivan Iljin var en filosof som använde tyska tänkare för att närma sig ryska problemställningar. Detta var typiskt för tiden och platsen. Han var ett barn av Silveråldern, sista delen av Romanov-dynastins välde. Fadern var rysk adelsman, modern tysk protestant som konverterat till den ortodoxa läran. Under åren som student i Moskva 1901-06 var Iljins huvudämne filosofi, vilket innebar Immanuel Kants (1724-1804) moralfilosofi. För neo-kantianerna, som då dominerade på universiteten runt om i Europa samt Ryssland, skiljde sig människan från resten av skapelsen genom sin förmåga till kritiskt tänkande som gav möjlighet till meningsfulla val. Människan kunde sedan fritt underkasta sig rätten, eftersom de kunde förstå och omfatta dess anda.

Rättsfrågor var då det stora föremålet för de tänkande klassernas begär i Ryssland. Ryska juridikstuderande såg, kanske mer än på andra håll i Europa, dem som en källa till politisk förändring. Rätten tycktes erbjuda botemedlet mot det gamla ryska problemet med *proizvol*, de självhärskande tsarernas godtyckliga välde. Redan som förhoppningsfull ung man lockades

Iljin att se ryska folket som det förnuftets varelser Kant talat om. Han väntade otåligt på den stora revolt som skulle påskynda de ryska massornas bildning. När rysk-japanska kriget 1905 skapade förutsättningarna för en revolution försvarade Iljin föreningsfriheten. Med sin fästmo Natalja Vokasj översatte han en tysk anarkistbroschyr till ryska. Tsaren blev 1906 tvungen att gå med på en ny konstitution, som upprättade ett nytt ryskt parlament. Även om det valdes på ett sätt som garanterade de jordägande klassernas makt fick parlamentet i alla fall lagstifta. Två gånger upplöste tsaren parlamentet och ändrade sedan på olaglig väg valsystemet så att det blev än mer konservativt. Det var omöjligt att säga att den nya konstitutionen inneburit att Ryssland blivit en rättsstat.

Iljin hade 1909 fått anställning vid universitetet som lärare i juridik och skrev en förnämlig artikel på både ryska (1910) och tyska (1912) om de begreppsmässiga skillnaderna mellan rätt och makt. Men hur skulle lagen göras verkningfull i praktiken och påverka vardagslivet? Kant tycktes lämna en lucka mellan lagens anda och självhärskardömetts realitet. G W F Hegel (1770-1831) hade emellertid erbjudit hopp genom att säga att denna och andra plågsamma motsättningar skulle lösas med tiden. Historien innebar, med Iljins optimistiska läsning av Hegel, att Anden (*Geist*) gradvis skulle tränga in i tillvaron. Varje epok överskred den föregående och ledde till en kris som gav löften om nästa. De grovhuggna massorna skulle komma att likna bildade vänner, vardagens vedermödor skulle ge plats åt politisk ordning.

Den filosof som förstått detta blir Andens budbärare, alltid ett lockande perspektiv. I likhet med andra ryska intellektuella i hans egen och tidigare generationer lockades unge Iljin av Hegel och 1912 förkunnade han en ”hegeliansk renässans”. Men de enorma ryska bonde-massorna hade också fått honom att inse svårigheterna med att sprida rättsuppfattning i det ryska samhället och hans erfarenheter av modernt samhällsliv gjorde honom tveksam till att historisk förändring bara var en fråga om Andlighet. Han upptäckte att ryssarna, även i hans egen klass och bakgrund i Moskva, obehagligt materialistiska. I debatterna om filosofi och politik runt 1910 anklagade han sina motståndare för att vara ”sexuellt perverterade”.

1913 hade Iljin börjat oro sig för att perversion var ett nationellt ryskt syndrom och framhöll nu Sigmund Freud (1856-1939) som Rysslands frälsare. Iljins tolkade Freud som att civilisationen växt fram som en kollektiv överenskommelse i syfte att hålla tillbaka grundläggande drivkrafter. Den enskilde fick betala ett pris psykologiskt för att offra sin natur på kulturens altare. Bara genom långa seanser på psykoanalytikerns divan kunde omedvetna erfarenheter frigöras till medvetenhet. Psykoanalysen stod därmed för en helt annan tankeskola än den hegelianska filosofi Iljin då studerade. Också medan Iljin höll på att arbeta med sin avhandling om Hegel erbjöd han sig själv som pionjär i den nationella psykoterapien i Ryssland och i maj 1914 for han och Natalja till Wien för att behandlas av Freud. När första världskriget utbröt befann sig Iljin således i Wien, Habsburgmonarkins huvudstad och nu en av Rysslands fiender.

”Mina inre tyskar oroar mig mer än de yttre tyskarna”, skrev Iljin 1915 till en vän i ett läge då de tyska och habsburgska rikena krigade mot det ryska imperiet. Den ”inre tysk” som hjälpte Iljin att bemästra de andra var filosofen Edmund Husserl, som han haft som studiekamrat i Göttingen 1911. Husserl (1859-1938), grundare av den lära som blivit känd som fenomenologi, försökte beskriva den metod filosofen använder för att föreställa sig själv i världen. Filosofen försökte glömma sin egen personlighet och tidigare utgångspunkter för att uppleva en fråga på dess egna villkor. Som Iljin uttryckte det måste filosofen mentalt äga (*perezjit*) det ämne han studerar tills han uppnått självklar och uttömmande klarhet (*otjevidnost*).

Iljin förenklade Husserls metod till en ”filosofisk akt” som gör att filosofen kan få universum, och allt det innehåller – andra filosofer, världen, Gud – genom att få sitt eget tänkande att stanna. Likt en ortodox troende som begrundar en ikon ansåg Iljin (i motsats till Husserl) att

han kunde se metafysisk verklighet genom en fysisk. När han skrev sin avhandling om Hegel såg han det gudomliga subjektet i en filosofisk text och satte det på plats. Hegel menade Gud när han skrev Ande, var Iljins slutsats, och Hegel hade fel när han såg historien som rörelse. Gud kunde inte förverkliga sig själv i världen, eftersom substansen hos Gud var absolut annorlunda än världens substans. Hegel kunde inte visa att varje faktum hade samband med en princip, att varje slump var en del av en avsikt, att varje detalj var en del av en helhet, och så vidare. Gud hade satt igång historien och därefter hindrats från att påverka den vidare.

Iljin var en ganska typisk representant för ryska intellektuella i sitt snabba och entusiastiska övertagande av motsägelsefulla tyska idéer. I sin avhandling lyckades han, tack vare sin egen mycket specifika tolkning av Husserl, bringa lite ordning i sina ”inre tyskar”. Kant hade formulerat det första problemet för en rysk politisk tänkare: hur upprätta en rättsstat. Hegel hade tyckts stå för en lösning, en Ande som går fram genom historien. Freud hade angett Rysslands problem som sexuella snarare än ändliga. Husserl gav Iljin möjlighet att skjuta över skulden för politiska misslyckanden och sexuell vantrivsel på Gud. Filosofi innebar den meditation som tillät kontakt med Gud och påbörja behandlingen av Gud. Filosofen hade tagit kontrollen och allt var till beskådan: andra filosofer, omvärlden, Gud. Men även efter att kontakt med det gudomliga uppstått fortsatte historien, ”händelsernas ström”, att flöda.

Och just medan Iljin begrundade Gud dödade och dog miljontals på slagfälten runt om i Europa. Iljin skrev sin avhandling medan det ryska imperiet först erövrade och sedan förlorade territorium på östfronten under första världskriget. I februari 1917 ersattes tsarens regim med en ny konstitutionell ordning. Den nya regeringen vacklade medan den fortsatte ett kostsamt krig. I april samma år skickade Tyskland Vladimir Lenin till Ryssland i ett plomberat tåg och i november genomförde hans bolsjeviker en andra revolution, som utlovade jord till bönderna och fred åt alla. Under tiden var Iljin upptagen med att få ihop en granskningskommitté så att han kunde försvara sin avhandling. När han lyckats med det, 1918, hade bolsjevikerna makten, deras Röda armé utkämpade ett inbördeskrig och teckna försvarade revolutionen genom terror.

Första världskriget gav revolutionärerna chansen och därmed öppnades också vägen för kontrarevolutioner. Över hela Europa såg personer inom yttersta högern bolsjevikerevolutionen som ett slags möjlighet och revolutionens och kontrarevolutionens drama spelades upp, med skilda resultat, i Tyskland, Ungern och Italien. Ingenstans var konflikten så långvarig, blodig och lidelsefull som i de områden som ingått i det ryska imperiet, där inbördeskriget varade i årtal, ledde till hungersnöd och pogromer och kostade ungefär lika många människoliv som första världskriget som sådant. I Europa i allmänhet, men i Ryssland i synnerhet, gav de förfärliga förlusterna i människoliv, de till synes ändlösa striderna och imperiets fall en viss trovärdighet åt idéer som annars kanske hade förblivit okända eller förefallit irrelevanta. Utan kriget hade leninismen sannolikt förblivit en fotnot i det marxistiska tänkandets historia; utan Lenins revolution hade kanske inte Iljin dragit de högerpolitiska slutsatserna av sin avhandling.

Lenin och Iljin kände inte varandra, men deras möte i revolution och kontrarevolution hade likväl något mystiskt över sig. Lenins namn på fädernet var ”Iljitj” och han använde sig av pseudonymen ”Iljin” och den verkliga Iljin hade recenserat en del av de verk som tillkommit under pseudonym. När tjecken arresterade Iljin som motståndare till revolutionen ingrep Lenin till hans fördel som ett tecken på respekt för Iljins filosofiska arbeten. Det intellektuella utbytet mellan de båda, som inleddes 1917 och fortsätter i dagens Ryssland, började med att de delade uppskattningen av Hegels begrepp totalitet. Bägge gjorde radikala tolkningar av Hegel, var överens på viktiga punkter som att man måste göra slut på medelklassen och var oeniga om hur det klasslösa samhället till sist skulle se ut.

Lenin och Hegel var överens om att historien gick framåt genom motsättningar. Som marxist ansåg han att konflikten stod mellan samhällsklasser: den bourgeoisie som förfogade över egendom och det proletariat som möjliggjorde profiter. Till marxismen fogade Lenin uppfattningen att arbetarklassen, även om den formats av kapitalismen och hade till uppgift att tillskansa sig dess framsteg, behövde ledning av ett disciplinerat parti som förstod historiens lagar. 1917 gick Lenin så långt som att påstå att den som kände historiens lagar också hade klart för sig när de skulle brytas – genom att påbörja en socialistisk revolution i ryska imperiet, där kapitalismen var svag och arbetarklassen obetydlig. Samtidigt tvivlade Lenin aldrig på att den mänskliga naturen var god, om än fången i historiska **omständigheter** och därmed underkastad frigörelse genom historiskt agerande.

Marxister som Lenin var ateister. De ansåg att med Ande avsåg Hegel Gud eller något annat teologiskt begrepp, och ersatte Ande med samhälle. Iljin var ingen typisk kristen, men han trodde på Gud. Iljin var överens med marxisterna om att Hegel menade Gud och hävdade att Hegels Gud skapat en värld i ruiner. För marxister tjänade privategendomen samma syfte som arvssynden och dess avskaffande skulle frigöra det goda i människan. För Iljin var Guds skapelseakt arvssynden som sådan. Det fanns aldrig en bra stund i historien och inget inneboende gott hos människan. Marxisterna hade rätt i att avsky medelklassen och hatade den egentligen inte tillräckligt mycket. Medelklassens ”civilsamhälle” inkluderar en mångfald intressen som skapar förhoppningar om en ”övergripande nationell organisation”, som Gud behöver. Då medelklassen blockerar Gud måste den sopas bort av en klasslös nationell gemenskap. Men det finns ingen historisk tendens, ingen historisk grupp, som kommer att utföra detta. Den stora förändringen från satanisk individualism till gudomlig totalitet måste börja någonstans bortom historien.

Enligt Iljin börjar befrielsen inte genom att förstå historien, utan genom att eliminera den. Eftersom det jordiska var korrupt och det gudomliga ouppnåeligt måste politisk räddning komma från fantasins rike. 1917 hoppades Iljin fortfarande att Ryssland skulle bli ett rättssamhälle. Lenins revolution såg till att Iljin hädanefter betraktade sina filosofiska idéer som politiska. Bolsjevismen hade visat att Guds värld var lika misslyckad som Iljin påstått. Det Iljin skulle beteckna som ”ateismens avgrund” i den nya regimen var den slutgiltiga bekräftelsen på hur misslyckad världen var och den kraft moderna idéer hade att stärka detta.

Efter att ha lämnat Ryssland skulle Iljin fortsätta att hävda att mänskligheten behövde hjältar, onormala karaktärer bortom historien, kapabla till att viljemässigt ta makten. I hans avhandling var detta politiska synsätt implicit i sökandet efter en saknad totalitet och tanken om att nationen skulle kunna påbörja ett återställande av den. Det var en ideologi i väntan på form och ett namn.

* * *

Iljin lämnade Ryssland 1922, samma år som Sovjetunionen bildades. Hans fantasi fångades snart av Benito Mussolinis marsch mot Rom, den statskupp som ledde till världens första fascistregim. Iljin var övertygad om att djärva handlingar av djärva män kunde vara början till att komma till rätta med existensens snedvridna karaktär. Han besökte Italien och publicerade beundrande artiklar om *Il Duce* medan han arbetade på boken, *Om användning av våld för att motstå ondska** (1925). Om Iljins avhandling lagt grunden för ett metafysiskt försvar av fascismen var den boken ett rättfärdigande av ett system på uppgång. Avhandlingen betecknade den förlorade totalt som utlösts av en aningslös Gud; den andra boken utvecklade gränserna för Guds sons läror. Efter att ha förstått Guds trauma såg Iljin nu ”Satan i ögonen”.

---

* Boken finns på engelska: *On Resistance to Evil by Force*

Sålunda får Jesu predikningar, som de återges i Matteusevangeliet, en oväntad betydelse i Iljins tolkningar. ”Dömen icke”, säger Jesus, ”på det att I icke mån bliva dömda”. Denna berömda uppmaning till eftertanke fortsätter:

Ty med den dom varmed I dömer skolen I bliva dömda, och med det mått som I mäten skall ock mätas åt eder ... Huru kommer det till att du ser grandet i din broders öga, men icke bliver varse bjälken i ditt eget öga? Eller huru kan du säga till din broder: 'Låt mig taga grandet ur ditt öga, du som har en bjälke i ditt eget öga? Du skrymtare, tag först ut bjälken ur ditt eget öga, därefter må du se till att taga grandet ur din broders öga.

För Iljin var detta ord av en Gud som misslyckats och med en dömd Son. En rättfärdig man funderade i själva verket inte på sina egna gärningar eller försöker se ur någon annans perspektiv: han begrundar, ser vad som är absolut gott och ont, och pekar ut de fiender som måste förgöras. Den riktiga tolkningen av stycket med ”dömen icke” var att varje dag var domens dag och att människan skulle dömas för att inte ha dödat Guds fiender när tillfälle gavs. I Guds frånvaro bestämde Iljin vilka dessa fiender var.

Kanske är Jesu mest kända budord att älska sin nästa, i Matteusevangeliet: ”Ni har hört att det blev sagt: öga för öga och tand för tand. Men jag säger er: värj er inte mot det onda. Nej, om någon slår dig på högra kinden, så vänd också den andra mot honom.” Iljin hävdade att det var motsatsen som menades. Riktigt uppfattad betyder kärleken totalitet. Det spelade ingen roll om en individ försökte älska en annan individ. Individen kan bara älska om han var fullständigt inordnad i gemenskapen. Att var inkluderad i en sådan kärlek var att ta strid ”mot fienderna till den gudomliga ordningen på jorden”. Kristendomen innebar i själva verket en uppmaning till den genomskådande filosofen att tillämpa beslutsamt våld i kärlekens namn. Alla som inte kunde godta den logiken var i själva verket Satans verktyg: ”Den som motsätter sig den ridderliga kampen mot djävulen är själv djävulen.”

Därmed blir teologi politik. Demokratierna hade inte bekämpat bolsjevismen, utan möjliggjort den och måste därför förgöras. Enda sättet att förhindra spridningen av det onda var att krossa medelklassen, utplåna dess civilsamhälle och omvandla deras individualistiska och universella förståelse av lagen till medvetenhet om nationell underkastelse. Bolsjevismen var inget botemedel mot medelklassens åkomma, utan snarare att ge full spridning av den. Regeringarna i Sovjet och Europa måste sopas bort genom våldsamma omvälvningar.

Iljin använde ordet *Ande (Duch)* för att beskriva vad som inspirerade fascisterna. Fascisternas maktövertagande, skrev han, var en ”frälsningsgärning”. Fascisten är den verkliga förlossaren, eftersom han inser att det är fienden som måste offras. Från Mussolini hämtade Iljin begreppet ”ridderligt offer”, som fascisterna utförde genom andras blod. (1943 skulle Heinrich Himmler på tal om Förintelsen prisa sina SS-män med just de orden.)

Iljin ansåg att hans uppgift som rysk intellektuell var att klä fascismens idéer i ett specifikt ryskt idiom. I ett poem i första numret av en tidning han var redaktör för mellan 1927 och 1930 gav han det lämpliga lapidariska mottot: ”Min bön är som ett svärd. Och mitt svärd är som en bön.” 1925 tillägnade Iljin sin omfattande bok *Om användning av våld för att motstå ondskan* de Vita, de män som bekämpat bolsjevikrevolutionen. Den var avsedd att vägleda dem i framtiden.

Vad som tycktes bekymra Iljin mest var att italienarna och inte ryssarna hade kommit på fascismen: ”Varför lyckades italienarna där vi misslyckades?” I en text från 1927 om framtiden för rysk fascism försökte han upprätta ryskt företräde genom att beteckna De Vitas kamp mot bolsjevikerna som förhistorien till den fascistiska rörelsen i dess helhet. Den Vita rörelsen hade varit ”djupare och bredare” än fascismen då den slagit vakt om ett samband med religionen och behovet av totalitet. Iljin förkunnade för ”mina Vita bröder, fascisterna” att en minoritet måste ta makten i Ryssland. Tiden skulle komma. Den ”Vita Anden” var evig.

När Iljin på 1920-talet propagerade för att Rysslands framtid var fascistisk var det en absolut negation av hans förhoppningar på 1910-talet om att Ryssland skulle kunna bli en rättsstat. ”Faktum är”, skrev Iljin, ”att fascismen är det försonande överdrivna i patriotiskt godtycke.” Godtycke (*proizvol*), ett centralt inslag i alla moderna politiska diskussioner i Ryssland var spöket för alla ryska reformivrare som försökte nå förbättring genom lagen. Nu hade *proizvol* blivit patriotiskt. Ordet för ”försonande” (*spasytelnij*) är ett annat centralt ryskt begrepp. Det är det adjektiv rysk-ortodoxt kristna kan använda om Kristi offer på Golgata, den Endes död för de mångas frälsning. Iljin använder det i betydelsen dödande av utomstående så att nationen kan anta en plan för total politik som senare kan försona en Gud som gått förlorad.

I en enda mening tillintetgörs två universella begrepp, rätt och kristenhet. En anda av laglöshet ersätter lagens anda; en anda av dödande ersätter barmhärtighetens anda.

* * *

Trots att Iljin var inspirerad av fascismens Italien var Tyskland hans hem som politisk flykting mellan 1922 och 1938. Som anställd vid Ryska forskningsinstitutet (*Russisches Wissenschaftliches Institut*) var han en akademisk statstjänsteman. Det var från Berlin han iakttog maktkampen efter Lenins död som förde Josef Stalin till makten. Sedan följde han Stalins försök att förvandla bolsjevikernas politiska seger till en samhällsrevolution. 1933 gav Iljin ut en tjock bok, på tyska, om den hungersnöd som kollektiviseringen av jordbruket i Sovjet lett till.

När Iljin på ryska riktade sig till ryssar i exil var han snabb med att prisa Hitlers maktövertagande 1933. Enligt Iljin gjorde Hitler rätt i att upphäva rättsstaten efter branden i Riksdagshuset i februari 1933. Iljin framställde Hitler, och Mussolini, som en ledare bortom historien med ett helt och hållet defensivt uppdrag. ”En reaktion mot bolsjevismen var nödvändig”, skrev Iljin, ”och den har kommit.” Den europeiska civilisationen är dömd att dö, men ”så länge som Mussolini leder Italien och Hitler leder Tyskland har Europas kultur fått anstånd med avrättningen.” Nazisterna förkroppsligade en ”Ande” (*Duch*) som ryssarna också måste få del av.

Enligt Iljin var det rätt av nazisterna att bojkotta judisk företagsamhet och beskylla judarna som kollektiv för det elände som drabbat Tyskland. Framför allt ville Iljin övertyga ryssarna och andra européer att Hitler hade rätt när han betecknade judarna som bolsjevismens agenter. Denna ”judo-bolsjeviska” idé, som Iljin uppfattade den, var det ideologiska sambandet mellan de Vita och nazisterna. Under inbördeskriget i Ryssland hade de Vita i sin propaganda hävdade att judar var bolsjeviker och bolsjevikerna var judar. De flesta kommunister var förstas inte judar och det överväldigande flertalet judar hade inget med kommunismen att göra. Sammanblandningen av de båda grupperna var inget misstag eller någon överdrift, utan snarare en omvandling av klassiska religiösa fördomar till verktyg för nationell enhet. Jude-bolsjevismen appellerade till vidskepliga föreställningar bland ortodoxt kristna bönder om att judar bevakade gränsen mellan det godas och det ondas rike. Den översatte sådana övertygelser till modern politik, utmålade revolutionen som helvetet och judarna som portvakter där. Som i Iljins filosofi var Gud svag, Satan dominerade och helvetets vapen var de moderna idéerna.

Under och efter inbördeskriget i Ryssland hade en del Vita flytt till Tyskland. En del hade med sig den moderna antisemitismens grundningsdokument, det påhittade ”Sions vises protokoll” och många av dem tog med sig övertygelsen om att en global judisk sammanväringning bar skulden för deras nederlag. De Vitas tal om jude-bolsjevism kom till Tyskland 1919 och 1920 och fullbordade Adolf Hitlers antisemitiska skolning. Fram till dess hade Hitler framställt den judiska kapitalismen som Tysklands fiende. När Hitler väl låtit sig övertygas om att judarna bar skulden både för kapitalism och kommunism kunde han ta det

slutgiltiga steget och dra slutsatsen, vilket skedde i *Mein Kampf*, att judarna låg bakom alla idéer som hotade det tyska folket. I detta viktiga avseende var Hitler faktiskt en lärjunge till den Vita rörelsen i Ryssland. Iljin, den främste Vite ideologen, ville se till att världen fick via att Hitler hade rätt.

Under loppet av 1930-talet började Iljin tvivla på att Nazityskland stod för den ryska fascismens sak. Detta var naturligt eftersom Hitler betraktade ryssarna som undermänniskor och Tyskland bara stödde fascisterna i Europa i den mån då var till nytta för nazisternas specifika mål. Iljin började varna ryska Vita för nazisterna och blev själv föremål för misstänksamhet från den tyska regeringen. Han blev av med jobbet och 1938 lämnade han Tyskland och bosatte sig i Schweiz. Han förblev emellertid trogen övertygelsen att den Vita rörelsen var en föregångare till fascismen i Italien och nationalsocialismen i Tyskland. I sinom tid skulle ryssarna ge prov på en överlägsen form av fascism.

* * *

Från en säker schweizisk åskådarplats nära Zürich iakttog Iljin andra världskrigets utbrott. Det var en förvirringens stund för både kommunister och deras fiende, då konflikten började med att Sovjetunionen och Nazityskland slutit en överenskommelse, Molotov-Ribbentrop pakten. Den hemliga delen av den, som delade upp Östeuropa mellan de båda staterna, var en allians i allt utom till namnet. I september 1939 invandrades Polen av både Nazityskland och Sovjetunionen, deras arméer möttes mitt i landet. Iljin trodde inte att den nazi-sovjetiska alliansen skulle bli varaktig, eftersom Stalin skulle förråda Hitler. 1941 var det motsatsen som inträffade när *Wehrmacht* invaderade Sovjetunionen. Även om Iljin hyste invändningar om nazisterna skrev han att den tyska invasionen av Sovjetunionen var ”domen över bolsjevismen”. Efter den sovjetiska segern vid Stalingrad i februari 1943, då det stod klart att Tyskland var på väg att förlora kriget, bytte Iljin åter uppfattning. Då, och under åren närmast efteråt, skulle han framställa kriget som ett i raden av västliga angrepp på ryska dygder.

Rysk oskuld hade börjat bli ett av Iljins stora teman. Som begrepp fullbordade det Iljins teori om fascismen: världen var korrupt, den krävde återlösning av en nation kapabel till total politik; den nationen var det obefläckade Ryssland. Med åren kom Iljin alltmer att bita sig fast vid Rysslands förflutna, inte som historia, utan som en återkommande myt om inhemska dygder försvarade mot intrång utifrån. Ryssland var ett obefläckat imperium, hela tiden under attack från alla håll. Ett litet område kring Moskva blev det ryska imperiet, alla tiders största land som aldrig någonsin angripit någon annan. Också när det expanderade var Ryssland offret, för européerna förstod inte de djupgående dygder det försvarade genom att erövra mer mark. Med Iljins ord hade Ryssland varit föremål för en oupphörlig ”kontinentalblockad” och hela dess historia handlade således om ”självförsvar”. Och därmed ”kan den ryska nationen, ända sedan den helt konverterade till kristendomen, nästan räkna tusen år av historiskt lidande”.

Även om Iljin skrev hundratals tradiga texter med ungefär det innehållet gjorde han det också klart att det inte spelade någon egentlig roll vad som hände eller hur ryssarna agerade. Sådant var meningslös historia, enbart fakta. Sanningen om en nation, skrev Iljin, var ”ren och objektiv” oavsett faktas och sanningen om Ryssland var osynlig och obeskrivlig Gudaktighet. Ryssland var inte något land av individer och institutioner, även om det skulle förefalla så, utan en odödlig levande skapelse. ”Ryssland är en organism av natur och själ”, det var en ”levande organism”, en ”levande organisk enhet”, och så vidare. Iljin skrev om ”ukrainare” inom citattecken då de enligt hans uppfattning var en del av den ryska organismen. Iljin var besatt av oro för att folk i Väst inte kunde förstå detta och han såg allt tal om Ukraina som ett angrepp på Ryssland. För Ryssland var en organism som ”inte går att dela upp, bara skära sönder”.

Iljins syn på Rysslands politiska återkomst till Gud krävde inte bara att individualitet och mångfald skulle överges, utan också humanismen. Fascismens tal om organisk enhet, som hamnat i vanrykte under kriget, förblev centralt för Iljin. Rent allmänt förändrades egentligen inte hans tänkande av kriget. Han tog inte avstånd från fascismen, som de flesta av dess företrädare från tiden före kriget gjorde, även om han nu skiljde mellan vad han betraktade som bättre och sämre former av fascism. Han tog inte till sig den allmänna politiska orientering vänsterut som skedde i Europa och heller inte att demokratin rehabiliterades. Viktigast var kanske att han inte erkände att Europas kolonialistiska epok var till ända. Han såg Francos Spanien och Salazars Portugal, utspridda imperier styrde av högerinriktade auktoritära regimer, som föredömen.

Andra världskriget var ingen ”dom över bolsjevismen”, som Iljin föreställt sig 1941. I stället hade Röda armén utgått segrande 1945, Sovjets gränser hade utvidgats västerut och ett nytt yttre imperium av regimkopior hade etablerats i Östeuropa. En utveckling som gjorde det omöjligt att på 1940-talet föreställa sig, som Iljin gjort på 1920-talet, att medlemmar av de landsflyktiga Vita en dag skulle återta makten i Ryssland. Nu skrev han snarare lovsånger till dem än deras ideologi. Det som i stället behövdes var en hållbar plan för efterkrigstidens Sovjetryssland. Iljin tog itu med att framställa en rad konstitutionella förslag samt ett antal kortare politiska essäer. Det är de senare, som utgavs under namnet *Våra uppgifter (Nasji zadataji)*, som ligger bakom hans intellektuella återkomst i det post-sovjetiska Ryssland.

Dessa förslag från efterkrigstiden bär omisskännliga likheter med förkrigstidens fascistiska system och är en konsekvent del av de metafysiska och moraliska argumenten för fascismen, som återfinns i Iljins större arbeten. Den ”nationelle diktatorn”, löd Iljins förutsägelse, skulle springa fram någonstans bortom historien, från något fiktivt rike. Den Ledaren (*Gosudar*) måste vara ”tillräckligt manlig”, som Mussolini. Synen på bräcklig manlighet är svår att ignorera. ”Makten kommer av sig själv”, sade Iljin, ”till den starke mannen.” Folk skulle böja sig inför ”Rysslands levande organ”. Ledaren ”härdas i rättvis och manlig tjänst”.

Som Iljin såg det skulle denne Ledare vara personligen och fullständigt ansvarig för varje aspekt av politiken, som verkställande ledare, främste lagstiftare, högste rättskipare och militär befälhavare. Hans verkställande makt skulle vara obegränsad. Eventuella ”politiska utnämningar” skulle ske ”på formellt odemokratisk bas”. Demokratiska val institutionaliserade det onda begreppet individualitet. ”Principen om demokrati var den ansvarslösa mänskliga atomen”, skrev Iljin. Rösträkning var lika med att godta den falska och ”mekaniska och aritmetiska synen på politik”. Allmänna val med en uppgjord lista över kandidater skulle ge ryssarna möjlighet att överge sin individualism. Val var ryssarnas rituella underkastelse inför Ledaren.

Problemet med förkrigstidens fascism var, enligt Iljin, enpartistaten. Det var ett parti för mycket. Ryssland skulle vara en noll-parti stat, vilket innebar att inget parti skulle kontrollera staten eller utöva något inflytande över händelseutvecklingen. Ett parti företräder bara en del av samhället och segmentering måste undvikas. Partier kan existera, men bara som lockbeten för de äregiriga eller som del av ritualen med väljarnas underkastelse. (Medlemmarna i Putins parti fick sig 2014 den artikel tillskickad där detta argument återfinns.) Samma gäller civilsamhälle: det kan existera som en skenbild. Ryssarna bör tillåtas ha hobbyer och liknande, men bara inom ramen för en total korporativ struktur där alla samhällets organisationer ingår. Medelklassen ska stå allra längst ner i den korporativa strukturen och bära hela systemets tyngd. De ska producera och konsumera fakta och stämningar i ett system vars syfte är att komma ifrån fakta och känslor.

”Frihet för Ryssland” som Iljin uppfattade det (i en text som Putin selektivt citerade 2014), innebär inte frihet för ryssarna som individer, utan i stället frihet för ryssarna att se sig själva

som delar av en helhet. Det politiska systemet måste, som Iljin klargjorde, alstra ”den organiskt-andliga enheten mellan regering och folk och mellan folket och regeringen”. Första steget tillbaka mot Ordet skulle vara ”den metafysiska identiteten hos alla i samma nation”. Den ”onda karaktären i det ’känslomässiga’ skulle kunna förbjudas och ”den empiriska mångfalden av mänskliga varelser” som sådan vara ett passerat stadium.

* * *

Dagens Ryssland är en mediatyngd auktoritär kleptokrati, inte den religiöst totalitära enhet Iljin föreställt sig. Och samtidigt kastar hans begrepp ljus över några av de mer intressanta aspekterna av rysk politik. Vladimir Putin, för att ta ett mycket viktigt exempel, är en post-sovjetisk politiker som uppstått ur fiktionens rike. Då det är han som fört in Iljins idéer på högsta politiska nivå är hans väg till makten också en del av Iljins berättelse,

Putin var okänd när Boris Jeltsin, den förste post-sovjetiske presidenten i Ryssland, 1999 utsåg honom till premiärminister. Putin blev vald genom ett slags politiskt casting. Den närmaste kretsen kring Jeltsin var i färd med vad de kallade ”Operation efterträdare” och kom att ställa sig frågan vem den mest populära personligheten var i rysk tv. Opinionsmätningar visade att det var hjälten i ett program från 1970-talet, en sovjetisk spion som talade ryska. Detta stämde på Putin, en f d KGB-officer som tjänstgjort i Östtyskland. Omedelbart efter att Jeltsin i september 1999 utnämnt honom till premiärminister ökade Putin sitt anseende genom en blodigare fiktion. När fastigheter i ryska städer började explodera skyllde Putin på muslimerna och inledde ett krig i Tjetjenien. Senare uppgifter tyder på att bomberna kan ha varit planterade av den ryska säkerhetstjänsten FSB. Putin valdes till president året därpå och innehade den posten till 2008.

I början av 2000-talet försäkrade Putin att Ryssland kunde utvecklas till ett slags rättsstat. I stället lyckades han inlemma den ekonomiska brottsligheten i staten och omvandla allmän korruption till officiell kleptokrati. När staten väl blivit centrum för brottslighet blev lag och rätt en faktor av osäkerhet, ojämlikheten befäst och reformer otänkbara. Nu behövdes ett nytt politiskt narrativ. Putins seger över de ryska oligarkerna innebar ju också kontroll av deras tv-kanaler och nya verktyg till hands på mediernas område. Trenden i Väst med nyheter som underhållning fördes till sitt logiska slutmål i Ryssland, alstrade en alternativ verklighet avsedd att skapa tilltro till ryska dygder men med ett helt cyniskt förhållande till fakta. Denna omvandling iscensattes av Vladislav Surkov, ett ryskt propagandageni. Han låg bakom en viktig åtgärd i riktning mot den värld Iljin föreställt sig, ett mörkt och kaotiskt rike kunde ta form bakom talet om rysk oskuld. Med ekonomin och medierna under kontroll behövde Putin bara, med den eleganta ryska termen, tillfoga ”andliga tillgångar”. Och från 2005 kunde Putin börja installera Iljin som Kremles hovfilosof.

Det året började Putin nämna Iljin i sina budskap till parlamentet i den ryska federationen och såg till att Iljins kvarlevor återfördes till Ryssland. Därefter började Surkov citera Iljin. Propagandisten tog till sig Iljins idé om att ”ryska kultur går ut på att hålla sig till helheten” och där hans verk sammanfattas som skapandet av ett narrativ om ett oskyldigt Ryssland omgivet av permanent fientlighet. Surkovs fientliga inställning till fakta går lika djupt som Iljins och i likhet med Iljin tenderar han att hitta teologiska grunder till detta. Dimitrij Medvedev, ledare för Putins politiska parti, rekommenderade Iljins böcker till Rysslands ungdom. Iljin började återkomma i de tal ledarna för landets tama oppositionspartier höll kommunisterna och den extremhöger som förvirrande nog går under namnet Liberaldemokrater. På senare år har Iljin citerats av chefen för författningsdomstolen, utrikesministern och patriarkerna i den ryska ortodoxa kyrkan.

Efter ett fyraårigt mellanspel från 2008 till 2012, då Putin var premiärminister och lät Medvedev vara president, återkom Putin till det högsta ämbetet. Om Putin år 2000 kommit till

makten som en hjälte från fiktionens rike återvände han 2012 som den som skulle krossa rättsstaten. I molltoner hade Ryssland under Putin upprepat det ryska dramat på Iljins tid. Ryska liberalers förhoppningar om ett rättssamhälle kom åter på skam. Iljin, som en gång tidigare omvandlat det misslyckandet till fascism, skulle nu få en ny chans. Hans argument lät Putin omvandla det misslyckande hans första ämbetsperiod inneburet, oförmågan att införa lag och rätt, till ett löfte om att den andra perioden vid makten skulle bekräfta ryska dygder. Om inte Ryssland kunde bli en rättsstat skulle man i stället försöka krossa grannar som lyckats med detta. Som ett eko av ett av de mest ökända uttalandena från nazisternas rättsteoretiker Carl Schmitt skrev Iljin att politik är ”konsten att identifiera och neutralisera fienden”. Under det tjugoförsta århundradets andra årtionde handlade Putins löften inom om lag och rätt i Ryssland utan om att besegra en hyper-rättslig enhet i grannskapet.

EU, den största ekonomin i världen och Rysslands viktigaste ekonomiska partner, bygger på utgångspunkten att internationella rättsliga överenskommelser är basen för fruktbart samarbete mellan rättsstater. I slutet av 2011 och början av 2012 offentliggjorde Putin en ny ideologi baserad på Iljin och definierade Ryssland som motståndare till denna europeiska modell. I en artikel i *Izvestija* den 3 oktober 2011 tillkännagav Putin en rivaliserande Eurasiatisk Union, som skulle samla stater som inte lyckats etablera sig som rättsstater. I *Nezavisimaja Gazeta* den 23 januari 2012 framställde Putin i en artikel, där han citerade Iljin, integration mellan stater som något som skulle baseras på dygd och inte på resultat. Lag och rätt var inget universellt mål, utan en del av en främmande västlig civilisation; däremot kund rysk kultur skapa enhet mellan Ryssland och post-sovjetiska stater som Ukraina. I en tredje artikel, den 27 februari 2012, i *Moskovskie Novosti* drog Putin de politiska slutsatserna. Iljin hade föreställt sig att ”Ryssland som andlig organism inte bara tjänade alla de ortodoxa nationerna, inte bara alla nationer på den eurasiatiska landmassan, utan alla världens nationer”. Putin förutsade att Eurasien skulle beslag EU och föra samman sina medlemmar i en större enhet som skulle sträcka sig ”från Lissabon till Vladivostok”.

Putins offensiv mot rättsstaten började med det sätt han återkom till makten som president i Ryska federationen. Grunden för varje rättsstat är principen om succession, den uppsättning regler som gör att en person kan efterträda någon annan på ett sätt som bekräftar och inte slår sönder systemet. Det sätt Putin återkom till makten på 2012 uteslöt alla möjligheter till att en sådan princip kunde fungera i Ryssland under överskådlig framtid. Han övertog presidentämbetet, med parlamentarisk majoritet, tack vare president- och parlamentsval med öppet fusk och som orsakade protester där han dömde ut deltagarna som utländska agenter.

Genom att beröva Ryssland alla tänkbara möjligheter till att han skulle kunna efterträdas av någon annan och ett ryskt parlament dominerat av något annat parti än hans eget följde Putin Iljins rekommendationer. Val hade förvandlats till en ritual och de som hyste en annan uppfattning utmålades av mäktiga statliga medier som förrädare. Mitt under protesterna mot valfusket ägnade sig Putin och den fascistiske författaren Alexander Prochanov i radio åt att fantisera om vad Iljin skulle haft att säga om situationen i Ryssland. ”Går det att säga att vårt land fullt ut återhämtat sig och läkt efter de dramatiska händelser som inträffade efter Sovjetunionens sammanbrott och att vi nu har en stark och frisk stat?”, undrade Putin retoriskt, ”Nej, givetvis står det fortfarande ganska illa till, men då får vi tänka på vad Ivan Iljin sade: ’Ja vårt land är fortfarande sjukt, men vi flydde inte från vår mors sjukbädd’.”

Att Putin citerad Iljin i det sammanhanget är mycket talande och att han kände till den frasen tyder på ingående studier. Oavsett hur det var med detta var hans sätt att citera Iljin märkligt. Iljin blev utvisad ur Sovjetunionen av tjecken – den institution som var en föregångare till Putins arbetsgivare, KGB. För Iljin var det bildandet av Sovjetunionen, inte upplösningen av det, som utgjorde Rysslands sjukdom. Som Iljin sade till tjeckens förhållare vid den tidpunkten: ”Jag anser sovjetmakten vara det oundvikliga historiska resultatet av den

omfattande samhällseliga och andliga sjukdom som spridit sig i Ryssland under flera sekler.” Iljin ansåg att KGB-officerare (en av dem var Putin) borde förbjudas från att ägna sig åt politik efter Sovjetunionens fall. Iljin hade hela sitt liv drömt om ett sovjetiskt sammanbrott.

När Putin tog hem Iljins kvarlevor var det i form av en mystisk lösning av den motsättningen. Iljin hade blivit utvisad ur Ryssland av den sovjetiska säkerhetstjänsten; hans kvarlevor begravdes nu på nytt vid sidan av offren för den. Putin lät begrava Iljins kvarlevor i ett kloster där NKVD, tjekans arvtagare och föregångare till KGB, hade begravt askan av tusentals sovjetmedborgare som avrättats under Stora terrorn. När Putin senare besökte platsen för att lägga blommor på Iljins grav gjorde han det i sällskap med en ortodox munk, som betraktade NKVD:s hantlangare som ryska patrioter och därmed bra människor. Vid tiden för den nya begravning leddes den rysk-ortodoxa kyrkan av en man som tidigare varit KGB-agent. Och Iljins sätt att rättfärdiga massmord skilde sig ju egentligen inte från bolsjevikernas: försvaret av det absolut goda. Som kritiker av hans andra bok uttryckt det på 1920-talet var Iljin ”Guds tjekist”. Han begravdes på nytt med alla tänkbara hedersbetygelser från tjekister och Guds män – och av de Guds män som var tjekister och de tjekister som var Guds män.

Iljin återfördes, med kropp och själ, till det Ryssland han blivit tvungen att lämna. Och just den återkomsten, i all sin bekymmerslöshet inför motsägelser, i all sin bekymmerslösa inställning till fakta, var det renaste uttrycket för den tradition han stod för. Iljin hade förvisso varit motståndare till sovjetsystemet. Men när Sovjetunionen 1991 väl upphört att existera var det historia – och för Iljin var historien inget mer än kognitivt råmaterial till litteratur av evigt värde. Genom att aldrig så lite modifiera Iljins åsikter om rysk oskuld kunde de ryska ledarna beteckna Sovjetunionen inte som något främmande som pådyvlats Ryssland, vilket Iljin gjort, utan i stället som det verkliga Ryssland, så rikt på dygder trots allt som talade för motsatsen. Alla brister i sovjetsystemet blev nu nödvändiga ryska reaktioner på den fientlighet man bemötts med av Väst.

* * *

Frågor om vilket inflytande idéer har inom politiken är mycket svåra att besvara och det skulle vara onödigt djärvt att göra Iljins texter till någon hörnpelare i det ryska systemet. En sak är att Iljins omfattande arbeten ger utrymme för en mängd tolkningar. Som i fallet Martin Heidegger, en annan av Husserls studenter som stödde Hitler, är det rimligt att fråga sig hur nära knutet en persons politiska stöd till fascismen är till filosofens verk. I Ryssland är Iljin inte den enda inhemska källan till fascistiska idéer som Vladimir Putin gillande citerat; en annan är Lev Gumiljv. Dagens ryska fascister som nu härjar i det offentliga rummet, som Alexander Prochanov och Alexander Dugin, står för olika traditioner. Exempelvis är det Dugin som gjort idén om ”Eurasien” populär i Ryssland och hans referenser är tyska nazister och efterkrigstidens fascister i Västeuropa. Men i Ryssland under andra årtiondet av tjugoförsta århundradet är det ändå Iljins idéer, som verkar tillgodose politiska och retoriska behov, förse den kleptokratiska statsapparaten med ”andliga resurser”. När den ryska staten 2017 brottades med hur man skulle hantera hundraårsdagen av bolsjevikrevolutionen kunde Iljin användas som dess hjältemodige motståndare. I en tv-dramatisering av revolutionen fick han fördöma dumheten med att lova ryssarna sociala framsteg.

Iljins rekommendationer återkommer förvisso i rysk politik. Lagen från 2012 om ”utländska agenter” antogs strax efter att Putin blivit president igen och representerar väl Iljins syn på civilsamhället. Iljin ansåg att Rysslands ”Vita Anda” skulle vägleda Europas fascister och sedan 2013 har Kreml försett Europas populistiska extremhöger med ekonomiskt och propagandamässigt stöd. Den ryska kampanj mot ”dekadensen” inom EU, som inleddes 2013, stämmer med Iljins världsåskådning. Iljins akademiska insatser följde på hans personliga projicering av sexuell ångest på andra. Först kallade Iljin Ryssland för homosexuellt, därefter

gick han i terapi med sin fästmo för att till sist skylla på Gud. Putin har ägnat sig åt årtal av fotoseanser från jaktäventyr med bar överkropp, skilde sig därefter från sin fru för att sedan ge EU skulden för rysk homosexualitet. Iljin sexualiserade också det han betraktade som hot utifrån. Jazzen var till exempel en konspiration avsedd att stimulera förtidig utlösning. När ukrainarna i slutet av 2013 började sikta på en framtid inom EU för sitt land började ryska medier gå på om risken för ”homodiktatur”.

Iljins inflytande är kanske lättast att konstatera i Rysslands nya hållning gentemot Ukraina. I likhet med Ryska federationen är Ukraina ett nytt land med ursprung i något som 1991 var en sovjetrepublik. Till invånarantalet var det den näst största republiken i Sovjetunionen med en lång gräns med Ryssland i öster och norr samt med medlemsländer i EU i väster. De två första decennierna efter Sovjetunionens upplösning bestämde båda sidor de rysk-ukrainska relationerna i enlighet med internationell rätt, där ryska jurister alltid tryckte på traditionella begrepp som suveränitet och territoriell integritet. När Putin återkom till makten 2012 gav legalismen vika för kolonialism. Från 2012 har Rysslands politik mot Ukraina utgått från vissa principer och de principerna har varit Iljins. Putins Eurasiatiska Union, en plan han utvecklat med bidrag i Iljins idéer, förutsatte att Ukraina skulle ansluta sig. Putin motiverade Rysslands försök att dra Ukraina närmare Eurasien med Iljins ”organiska modell” som gjorde Ryssland och Ukraina till ”ett folk”.

Iljins idé om en rysk organism där Ukraina ingår kolliderade med den mer prosaiska ukrainska uppfattningen om att den ukrainska staten behövde reformeras. 2013 var EU föremål för politisk debatt i Ukraina. Ett associeringsavtal mellan Ukraina och EU betraktades som en möjlighet att ta itu med det viktigaste problemet på hemmanivå, rättsstatens svaghet. Genom hot och löften lyckades Putin i november 2013 få Ukrainas president Viktor Janukovitj att inte underteckna det associeringsavtal, som redan förhandlats fram. Detta fick unga ukrainare att gå ut på gatan och demonstrera för avtalet. När Ukrainas regering (pådriven och understödd av Ryssland) använde sig av våld samlades hundratusentals ukrainska medborgare på Självständighetstorget i Kyiv. Deras viktigaste krav var, vilket framgick av opinionsmätningar, var en rättsstat. Sedan krypskyttar satts in och massakrerat drygt hundra ukrainare flydde Janukovitj till Ryssland. Hans främste rådgivare, Paul Manafort, fick därefter jobbet som kampanjchef åt Donald Trump.

Vid tiden för Janukovitjs flykt till Ryssland hade ryska trupper redan mobiliserats för att invadera Ukraina. När ryska styrkor i februari 2014 gick in i Ukraina uppmärksammade många västliga observatörer ryssarnas retorik om en kollision mellan civilisationer (med Iljin som viktig källa). Under första halvåret 2014 handlade debatten om huruvida Ukraina var en del av rysk kultur, eller om ryska myter om det förgångna på något sätt kunde legitimera invasion av ett självständigt grannland. Genom att godta Iljins sätt att ställa frågan, som något som handlade om civilisationer och inte om rätt, missade västliga observatörer vad som stod på spel för Europa och USA. Att betrakta den ryska invasionen av Ukraina som en kollision mellan kulturer var att göra den avlägsen, pittoresk och dunkel; om man betraktat den som en del av ett mer omfattande angrepp på rättsstaten hade det varit lättare att förstå att västliga institutioner var hotade. Att gå med på att se den som en kollision mellan civilisationer gjorde att man också blundade för den grundläggande frågan om ojämlikhet. Det pro-europeiska ukrainare ville var att komma bort från kleptokrati av ryskt snitt. Det Putin behövde var att visa att sådana försök var fåfänga.

Iljins argument fanns rikligt tillgängliga när ryska trupper 2014 vid en mängd tillfällen gick in i Ukraina. När soldaterna i januari 2014 fick sina mobiliseringsorder för invasionen av Ukrainas Krim-provins hade alla högt uppsatta ryska byråkrater och regionala guvernörer fått sig tillskickad en kopia av Iljins *Våra uppgifter*. När ryska trupper ockuperat Krim och det ryska parlamentet röstat för annektering citerade Putin åter Iljin för att rättfärdiga det. Den

ryske befälhavare som fått uppdraget att leda den andra större ryska överföringen av trupper in i Ukraina, till provinserna i sydost – Donetsk och Lugansk, på sommaren 2014 beskrev krigets syften i termer som Iljin hade förstått: ”Om världen räddades undan demoniska konstruktioner som USA skulle det bli lättare att leva för alla. Och en dag kommer det att ske.”

Alla som följde rysk politik kunde tidigt 2016 förstå att den ryska eliten ville se Donald Trump som det republikanska partiets presidentkandidat och att han sedan skulle besegra Hillary Clinton i valet. På våren det året låg den ryska militära underrättelsetjänsten bakom en kampanj för att öka Trumps möjligheter att vinna. I den ryska attack på amerikansk demokrati som följde var lögnerna huvudvapnet. Donald Trump är ytterligare en maskulint präglad kleptokrat från fiktionens rika, i hans fall reality-tv. Hans kampanj underlättades av de genomarbetade osanningarna som Ryssland spred om hans motståndare. Vid makten har Trump imiterat Putin genom att driva politiska post-sanningar: först fyller man det offentliga rummet med lögnerna, sedan kritiserar man de institutioner som har i uppdrag att leta efter fakta och till sist fröjdas man åt den förvirring det resulterar i. Rysslands stöd till Trump försvagade amerikanernas tilltro till den form av institutioner som Ryssland inte klarat av att skapa. Den tilltron var redan i avtagande tack vare USA:s egen mediakultur och de växande klyftorna i samhället.

Iljin såg sig om profeten för vår epok, den post-sovjetiska, och kanske är han det. Hans misstro mot denna värld ger politiken utrymme för att förverkligas i en fiktiv sådan. Av rättslöshet gjorde han en dygd så ren att den är osynlig och så absolut att den fordrar att Väst förgörs. Han visar oss hur en bräcklig maskulinitet skapar fiender, hur perverterad kristenhet förkastar Jesus, hur ekonomisk ojämlikhet övergår i oskuld och hur fascistiska idéer väller in i det postmoderna. Detta handlar numera inte bara om rysk filosofi. Nu är det en del av amerikanskt liv.

Översättning: Björn Erik Rosin:

Lästips

Mer av Snyder:

[”Syftet med detta krig är att krossa Ukraina som nation”](#)

[Att spela offer – Vittnesmål inför FN:s säkerhetsråd om rysk hatpropaganda](#) (mars 2023)

Mer om Iljin och rysk fascism:

Benny Andersson: [I tsarernas fotspår. Den ryska imperialismen vaknar på nytt](#) (artikeln ”Anfallskrigets ideologi”)

Anders Sjögren: [Kremls hovfilosof och kriget mot Ukraina](#)

[Vart går Ryssland? Olycksbådande ideologiska tendenser](#) (artikelsamling, med artikel om Aleksandr Dugin)

Ilja Budrajtskis, Enzo Traverso: [Den globala postfascismen och kriget i Ukraina](#)

Dokument:

Clara Apt: [Rysslands hotfulla Ukraina-retorik](#). En sammanställning av uttalanden om Ukraina och ukrainare av Putin, Medvedev, Kadyrov, dumapolitikern Leonid Slutskij, TV-programledaren Solovjov m fl.)

Putin: [Om den historiska enheten mellan ryssar och ukrainare](#) (juli 2021)

Timofej Sergejtsev: [Vad Ryssland måste göra med Ukraina](#) (april 2022)